

<https://doi.org/10.18778/0208-6050.23.05>

Jan Szymczak

PEŁKA, KANCLERZ WŁADYSŁAWA ŁOKIETKA

(ok. 1289-1299)

Osoba i działalność Władysława Łokietka od dawna przyciągały uwagę historyków ze względu na rolę, jaką odegrał on w dziejach Polski¹. Szczególnie interesujący wydaje się początkowy okres jego działalności, kiedy z mało znaczącego księcia dzielnicowego wyrósł do roli głównego pretendenta do dzieła zjednoczenia państwa polskiego. Jego karierę warunkowały nie tylko predyspozycje osobiste, ale także zdolności organizacyjne i dyplomatyczne ludzi, którzy realizowali zamierzenia polityczne swego władcy.

Jednym z nich w ostatnim 10-leciu XIII w. był niewątpliwie kanclerz Pełka. Jest to postać w takim samym stopniu interesująca, co tajemnicza, gdyż tak jak niespodziewanie pojawiła się u boku księcia Władysława, tak samo nagle zniknęła później z kart źródeł. Jego działalność kancelaryjna odnotowana została przez R. Maurera² i K. Maleczyńskiego³, nieco więcej uwagi w tym względzie poświęci-

¹ Wykaz stosowanych skrótów: DKM - Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku, wyd. B. Ulanowski, "Archiwum Komisji Historycznej" 1888, t. IV; KDM - Kodeks dyplomatyczny Małopolski, wyd. F. Piekosiński, t. I-II, Kraków 1876-1886; KDP - Kodeks dyplomatyczny Polski, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, t. I-III, Warszawa 1847-1858; KDW - Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, wyd. I. Zakrzewski, t. I-III, Poznań 1877-1879; KKK - Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława, wyd. F. Piekosiński, t. I, Kraków 1874; PSB - Polski słownik biograficzny; RŁ - "Rocznik Łódzki"; Szr. - "Studia Źródłoznawcze"; ZDM - Zbiór dokumentów małopolskich, cz. IV, wyd. S. Kuraś, cz. VIII, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, Wrocław 1969, 1975.

² R. Maurer, Urzędnicy kancelaryjni książąt i królów polskich aż do r. 1386, "Przewodnik Naukowy i Literacki" 1884, R. XII, s. 123.

³ K. Maleczyński, Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich, cz. I, Wrocław 1951, s. 134-135, 151, 242.

ła mu M. Bielińska⁴, a ostatnio otrzymał krótki biogram na łamach "Polskiego słownika biograficznego"⁵. Do ponownego zabrania głosu w tej sprawie skłoniło autora ujawnienie nowych źródeł, które rozszerzają nasze dotychczasowe wiadomości o Pełce i pozwalają bliżej przyjrzeć się jego karierze. Jak dotąd, pierwsze - potwierdzone źródłowo - wystąpienie Pełki znane było z 1292 r., kiedy to przebywał wraz z Władysławem Łokietkiem pod Miechowem, gdzie jako kanclerz kujawski sporządził dokument dla biskupa płockiego Tomasza⁶; B. Włodarski łączy ten pobyt księcia w Krakowskim ze zdobyciem przezeń Prandocina i przyjmuje, że nastąpiło to w czerwcu 1292 r.⁷

Tymczasem w opublikowanym niedawno dokumencie, wystawionym 24 września 1291 r. w Sandomierzu, czytamy, iż Władysław, książę sandomierski, kujawski i sieradzki potwierdził komesowi Boksie posiadanie wsi Secemin w kasztelanii małogojskiej. "Datum autem est hoc privilegium per manus domini Fulconis cancellarii Cuyauiensis et prepositi s. Floriani de Cracouia"⁸. Dokument ten, zdaniem wydawców, nie wzbudza żadnych zastrzeżeń co do jego autentyczności i w związku z tym jest obecnie pierwszym źródłowym potwierdzeniem nie tylko pełnienia przez Pełkę urzędu kanclerza kujawskiego, ale także pierwszą pewną informacją o nim samym. Osoby o tym imieniu nie znajdujemy bowiem wcześniej ani wśród personelu kancelaryjnego Władysława Łokietka, ani w otoczeniu Leszka Czarnego oraz Przemysła II, a także innych współczesnych im Piastowiczów. Znany jest natomiast Pełka, zwany również Przedpełkiem, od ok. 1260 r. kustosz sandomierski⁹, poprzednik Pawła z Przemankowa na

⁴ M. Bielińska, Kancelaria Władysława Łokietka w latach 1296-1299. Ze studiów nad kancelarią wielkopolską, SŻr. 1961, R. VI, s. 37, 41, 59; eadem, Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku, Wrocław 1967, s. 8, 352; K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, Dyplomatyka wieków średnich, Warszawa 1971, s. 156-159, 174.

⁵ J. Szymczak, Pełka (Fulko), PSB 1980, t. XXV, s. 578.

⁶ DKM, nr 22, s. 165-166.

⁷ B. Włodarski, Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250-1306), Lwów 1931, s. 127-128.

⁸ ZDM, nr 252a.

⁹ KDM, t. II, nr 458: "dominus Fulco cancellarius curie et custos Sandomiriensis". Następnego kustosza sandomierskiego znamy z 1273 r., a był nim Wit, archidiakon zawichojski, pisarz księżnej

urzędzie kanclerza u Bolesława Wstydlwego, księcia krakowskiego i sandomierskiego. Dotychczas utożsamiano go z Pełką, dziekanem krakowskim (zm. 1257 lub 1258 r.)¹⁰ i dopiero K. Mieszkowski podał w wątpliwość tę identyfikację¹¹. Kanclerstwo Pełki - rozpoczynającego swoją karierę na dworze Konrada I Mazowieckiego¹² w latach 1240-1242 - przypało na lata 1248-1262¹³ i jakkolwiek

Kingi (ibidem, nr 479; por. M a l e c z y Ń s k i, op. cit., s. 112, 119), a w 1286 r. był nim Zygfryd, podkanclerzy krakowski - ZDM, nr 2527.

¹⁰ F. P i e k o s i Ń s k i, Rycerstwo polskie wieków średnich, t. III, Rycerstwo małopolskie w dobie piastowskiej, Kraków 1901, s. 138, 147-148; O. B a l z e r, Skarbiec i archiwum koronne w dobie przedjagiellońskiej, Lwów 1917, s. 403; M a l e c z y Ń s k i, op. cit., s. 115; K. B o b o w s k i, Ze studiów nad dokumentami i kancelarią Bolesława Wstydlwego, "Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia" 1965, t. IX, s. 47, 49; M a l e c z y Ń s k i, B i e l i Ń s k a, G ą s i o r o w s k i, op. cit., s. 164.

¹¹ KDP, t. I, nr 35: "Et ista sunt nomina Canonicorum: F u l c o D e c a n u s C r a c o v i e n s i s, Gregorius Prepositus eiusdem, Nicholaus Scolasticus Cracoviensis, Jacobus Prepositus Wizliciensis, Fulco Cancellarius curie [podkr. J. S.], et Sobeslaus Subcancellarius, qui hoc privilegium sigillavit". Zob. K. M i e s z k o w s k i, Studia nad dokumentami katedry krakowskiej XIII wieku. Początki kancelarii biskupiej, Wrocław 1974, s. 68-69; i d e m, Pełka (Fulco), PSB 1980, t. XXV, s. 574; por. też L. Ł ę t o w s k i, Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich, Kraków 1852, t. II, s. 238; t. III, s. 444; J. W i ś n i e w s k i, Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186-1926 r., Radom 1926, s. 65.

¹² 17 września 1240 r. na 2 dokumentach Konrada I Mazowieckiego, wystawionych w Iłowie k. Gostynina, wystąpił "Przetpek prepositus huius scriptor privilegy" (DKM, nr 6, 7, s. 291-292), którego można identyfikować z "Fulcone preposito ducis Conradi", towarzyszącym Konradowi i jego synom w rokowaniach ze Świętopełkiem gdańsko-pomorskim 18 września 1241 r. na wyspie pędzewskiej (Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich, wyd. J. K. K o c h a n o w s k i, Warszawa 1919, nr 416) oraz Pełką, wymienionym pomiędzy kapelanami kancelarii książęcej na dokumencie dla cystersów jędrzejewskich, którego datę można hipotetycznie ustalić na lipiec 1242 r., a miejsce odnieść do okolic Miechowa w księstwie krakowskim (ibidem, nr 419: "Thomas capellanus, Pełka, Lexi capellanus"). Ze względu na intytulację Konrada, jako księcia Mazowsza i Krakowa, wystawiono go w latach 1241-1243. Świadczący na nim Urban to chyba późniejszy (12 maja 1243) podkoniuszy księcia (ibidem, nr 361, 437), a podsądek Bogusław wystąpił dowodnie ostatni raz 30 lipca 1242 r. w Kalinie k. Miechowa u boku Konrada I i jego synów: Kazimierza I i Siemowita I. Sądzę, że wówczas cystersi jędrzejewscy otrzymali nadanie, na co wskazuje porównanie list świadków obu dokumentów - por. J. S z y m c z a k, Udział synów Konrada I Mazowieckiego w realizacji jego planów politycznych, RŁ 1980, t. XXIX, s. 47.

¹³ M a l e c z y Ń s k i, op. cit., s. 140.

trudno jest uwierzyć, aby po blisko trzydziestu latach i w wieku ok. siedemdziesięciu lat powrócił on do pracy w kancelarii, nie było to rzeczą niemożliwą. Jego rówieśnik, Józef, w latach 1255-1261 pisarz w kancelarii Kazimierza Konradowica, w 1283 r. wystąpił jako kustosz łęczycki, a w 1289 r. jako scholastyk w kapitule łęczyckiej¹⁴. W źródłach spotykamy go po raz pierwszy w 1239 r., a ostatni zapis - o wyraźnie testamentowym charakterze - pochodzi z 1299 r.¹⁵, a więc podobnie jak w przypadku Pełki. Sprawę tego ostatniego musimy zostawić wszakże nie rozstrzygniętą, gdyż wszystkie nici dowodowe urywają się ze względu na fragmentaryczność źródeł¹⁶.

Z uwagi na charakterystyczne imię są natomiast pewne przesłanki do ustalenia pochodzenia Pełki. Na wszystkich dokumentach z lat 1291-1299 występuje¹⁷ on jako Fulko, co "uulgari in Poloniae Pelka dicitur"¹⁸. Nie sądzę, aby z racji romańskiego imienia trzeba było uznawać go za osobę obcego pochodzenia, zwłaszcza że imię to było dosyć powszechnie używane przez rycerstwo sandomierskie. Należy też pamiętać o stosowaniu zamiennie form Pełka (Fulco) i Przedpełk przy osobie współpracownika Konrada I i kancelerza Bolesława Wstydlivego¹⁹. J. Długosz, pisząc o biskupie krakowskim (zm. 1207 r.) oraz arcybiskupie gnieźnieńskim (zm. 1258 n),

¹⁴ Por. S. M. S z a c h e r s k a, Z dziejów kancelarii książąt kujawskich w XIII wieku. Dwa nieznanne dokumenty szpetalskie, SZr. 1960, R. V, s. 15-16; J. M i t k o w s k i, Kancelaria Kazimierza Konradowica, księcia kujawsko-łęczyckiego (1233-1267), Wrocław 1968, s. 55-56.

¹⁵ Zbiór ogólny..., nr 388; KDW, nr 823.

¹⁶ Do postulatów badawczych należy zaliczyć sprawdzenie "ręki pisarskiej" Pełki na dokumentach Konrada I, Bolesława Wstydlivego i Władysława Łokietka, co powinno przesądzić sprawę tej identyfikacji.

¹⁷ Dokument z 1298 r., gdzie występuje "Pelca cancellarius Siradiensis" (DKM, nr 16, s. 369), uchodzi za podejrzany - zob. B i e l i Ń s k a, Kancelaria Władysława Łokietka..., s. 48; A. P r e i s s n e r, Dokumenty Władysława Łokietka. Chronologiczny spis, regesty i bibliografia edycji, "Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk" 1965, R. XI, s. 230.

¹⁸ Katalogi biskupów krakowskich, wyd. J. S z y m a Ń s k i, Monumenta Poloniae Historica, S. II, t. X, cz. 2, Warszawa 1974, s. 159; por. też ibidem, s. 288: "Fulko alias Pełka".

¹⁹ Zob. przyp. 12; M a l e c z y Ń s k i, op. cit., s. 110, 115, 121, 122, 140.

noszących to imię, przypisuje ich do rodu Lisów²⁰. Zdaniem J. Bieniaka imię Pełka nie występuje wśród źródłowo poświadczonych jako niewątpliwych Lisów i jest skłonny zaliczyć arcybiskupa Pełkę, pochodzącego przecież z małopolskiej rodziny rycerskiej, do Połukozów²¹, których chyba najwybitniejszym przedstawicielem w omawianym okresie był biskup krakowski Paweł z Przemankowa. Z innych współrodowców Połukozów można wymienić jeszcze Pełkę, kasztelana sandomierskiego (zm. po 1280 r.)²². Warto też przypomnieć, iż Pełka, dziekan kapituły katedralnej krakowskiej, był współklejnotnikiem Zabawów²³, a imię to występuje jeszcze u Świebodziców i Janinów²⁴ oraz Gryfitów²⁵, również rozsielonych w Sandomierskiem. Kryterium imionowe stanowi jednak zbyt kruchą podstawą do ustalania przynależności rodowej, toteż pozostaje przyjęcie - i to z dużą dozą prawdopodobieństwa - hipotezy o sandomierskiej proveniencji Pełki. W związku z tym nie było chyba rzeczą przypadku, iż jako kanclerz kujawski, na początku swej kariery urzędniczej, znajdował się on w Małopolsce, jak o tym świadczą wspomniane wyżej dokumenty zawierające jego imię.

Jego poprzednikiem na tym urzędzie był Jan, który najpierw 25 lipca 1287 r. w Łęczycy, a następnie 25 maja 1288 r. również w tej miejscowości, świadczył jako kanclerz łęczycki i kujawski Łokietka w czasie sprawowania przez niego wspólnych z młodszymi braćmi rządów w Łęczycy, Kujawach południowych, tzw. brzeskich oraz w ziemi dobrzyńskiej²⁶. Po bezpotomnej śmierci ich starszego

²⁰ J. D ł u g o s z, Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis, t. I-III, [w:] i d e m, Opera omnia, t. VII-IX, Kraków 1863-1864; t. III, s. 38; i d e m, Vitae episcoporum Poloniae. Catalogus archiepiscoporum Gnesnensium [w:] ibidem, t. I, Kraków 1887, s. 353.

²¹ J. B i e n i a k, Pełka (Fulko), PSB 1980, t. XXV, s. 574.

²² S. S z c z u r, Pełka (Fulko), PSB 1980, t. XXV, s. 577-578. W 1254 r. Bolesław Wstydlawy nadał wsiom Norbertanek na Zwierzyncu pod Krakowem immunitet w obecności m.in. "ffulco filio Michaelis.." - KKK, t. I, nr 40.

²³ M i e s z k o w s k i, Pełka..., s. 574.

²⁴ P i e k o s i ń s k i, op. cit., t. III, według indeksu. Zob. też K. M o s i ń g i e w i c z, Pełka Ząbr z Czyżowa, PSB 1980, t. XXV, s. 579; R. W e r e s z c z y ń s k a, Pełka z Kuchar i Przewodów, ibidem, s. 580.

²⁵ Nawiązując do sprawy Pełki, późniejszego kanclerza Bolesława Wstydlawego, można przypuszczać, iż na dwór Konrada I Mazowieckiego przybył on razem z Andrzejem Gryfitą, biskupem płockim ok. 1239 r.

²⁶ KDW, nr 581; M. N i w i ń s k i, Dokumenty Łokietka dla

brata, Leszka Czarnego, księcia krakowskiego, sandomierskiego i sieradzkiego 30 września 1286 r. dokonano podziału ojcowizny. Władysławowi przypadły Kujawy brzeskie i odziedziczone po Leszku księstwo sieradzkie, Kazimierz II otrzymał księstwo łęczyckie, zaś najmłodszy Siemowit dostał ziemię dobrzyńską. Ich wspólny do-tychczas kanclerz - Jan, po zlikwidowaniu niedziału został przy Kazimierzu II, u boku którego wystąpił 14 maja 1292 r. z okreś-nikiem terytorialnym łęczyckim²⁷. Niejasna jest natomiast kwes-tia podkanclerzego Rudgera z Sokołowa, który pojawił się przy Łokietku z tytułem podkanclerzego kujawskiego dopiero 7 września 1295 r., tj. już po przyłączeniu przez księcia ziemi łęczyckiej; mógł więc powrócić do służby u niego razem z Janem po śmierci swe-go poprzedniego władcy²⁸.

Rezygnacja z usług dawnych współpracowników spowodowana była chyba faktem, iż Władysław Łokietek wraz z objęciem rządów w Sieradzkim miał do swej dyspozycji kanclerza tej dzielnicy z cza-sów Leszka Czarnego, a mianowicie Michała²⁹. Wraz z księciem Władysławem przebywał on na początku maja 1291 r. w Piotrkowie, gdzie świadczył z tytułem kanclerza sieradzkiego³⁰.

Na dokumencie z 24 września 1291 r. Pełka - jak pamiętamy - o-kreślony został również prepozytem kolegiaty św. Floriana na Kle-parzu pod Krakowem. Poza tą zwięzłą informacją nie dysponujemy znów niestety żadnymi innymi wiadomościami w tej sprawie, gdyż Peł-ka wystąpił wtedy z ową godnością po raz pierwszy i ostatni zara-zem. Nie znamy także daty objęcia jej przez niego³¹ ze względu na bardzo poważne luki występujące na liście prepozytów kolegiaty

dóbr łęczyckich opactwa wąchockiego, "Kwartalnik Historyczny" 1932, R. XLVI, t. I, s. 376; por. M a l e c z y ń s k i, op. cit., s. 150-151.

²⁷ KDP, t. II, nr 142.

²⁸ Ibidem, nr 158. Rudger z Sokołowa wystąpił jeszcze 13 sty-cznia w Gdańsku i 14 czerwca w Kruszwicy w 1298 r. - ibidem, t. I, nr 89; Pommerellisches Urkundenbuch, hrsg. M. P e r l b a c h, Gdańsk 1882, nr 552.

²⁹ M a l e c z y ń s k i, op. cit., s. 148; M a l e c z y ń s k i, B i e l i ń s k a, G a s i o r o w s k i, op. cit., s. 171; Z. M a z u r, Studia nad kancelarią księcia Leszka Czarnego, Wrocław 1975, s. 68-69.

³⁰ KDP, t. I, nr 75.

³¹ Przy przyjęciu identyfikacji Pełki z kanclerzem Bolesława Wstydlivego przejście z kustodii sandomierskiej na inną godność

św. Floriana. Z najbliższego okresu źródła przekazały nam jedynie imiona Grzegorza z 1228 r. oraz - po długiej przerwie, - Prandoty z 1327 r.³², których przedziela omawiany tutaj Pełka.

Połączenie przez Pełkę godności prepozyta kolegiaty św. Floriana z urzędem kanclerza kujawskiego było chyba najbardziej możliwe w okresie włączenia się Władysława Łokietka do rywalizacji o panowanie w Małopolsce. Po śmierci Leszka Czarnego dzielnicą ta stała się przedmiotem zabiegów m. in. Henryka IV, księcia wrocławskiego i Bolesława II płockiego, popieranego przez biskupa krakowskiego Pawła z Przemankowa. Po bitwie pod Siewierzem 26 lutego 1289 r. książę płocki wycofał się z tej rywalizacji, a jego miejsce zajął - wspierający go dotąd - Władysław Łokietek, który opanował Kraków. Jednakże w sierpniu 1289 r. wojska śląskie zajęły miasto i wyparły go z ziemi krakowskiej, zostawiając mu ziemię sandomierską³³. Po śmierci Henryka IV, która nastąpiła 23 czerwca 1290 r., Kraków objął we władanie książę wielkopolski Przemysław II, poparty m. in. przez duchowieństwo krakowskie. Wkrótce zrezygnował on ze swoich praw do Małopolski, a z roszczeniami do panowania tutaj wystąpił władca Czech, Wacław II, któremu w lutym 1291 r. poddano Skalę i inne grody. Wiosną tegoż roku Czesi zajęli Kraków, nie powiodło się im natomiast uderzenie na Sandomierskie, a nawet Władysław Łokietek, dzięki pomocy węgierskiej, sam przeszedł do akcji zaczepnej i opanował Wiślicę oraz Oblesk³⁴. Władca czeski zorganizował w sierpniu kolejną wyprawę do ziemi krakowskiej. Popierający dotąd Piastów z linii mazowieckiej i kujawskiej oraz wielkopolskiej biskup Paweł z Prze-

lub bezpośrednio na prepozyturę kolegiaty św. Floriana nastąpiło przed rokiem 1273 - por. przyp. 9.

³² KKK, t. I, nr 19, 144 i s. 364; KDM, t. I, nr 11 i s. 536; por. K. Dobrowolski, Dzieje kultu św. Floriana w Polsce do połowy XVI w., Warszawa 1923, s. 40-41.

³³ Wydarzenia te omawiają: Włodarski, op. cit., s. 109 i n.; i d e m, Polska i Ruś. 1194-1340, Warszawa 1966, s. 209-220, 221-228; E. Długopolski, Władysław Łokietek na tle swoich czasów, Wrocław 1951, s. 15-16; J. Baskiewicz, Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku, Warszawa 1954, s. 265-268; i d e m, Polska czasów Łokietka, Warszawa 1968, s. 39-42; T. Nowak, Władysław Łokietek - polityk i dowódca, Warszawa 1978, s. 37-66; K. Pacuski, Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w., "Kwartalnik Historyczny" 1978, R. LXXXV, s. 591-596.

³⁴ Włodarski, op. cit., s. 125.

mankowa znalazł się wówczas na czele panów małopolskich, którzy w Lutomyślu pertraktowali z Wacławem II w sprawie powierzenia mu tronu krakowskiego³⁵.

Jak wynika z przedstawionych wyżej - w największym skrócie - wydarzeń z lat 1288-1291 najbardziej sprzyjającą okazją do nawiązania bliższego kontaktu pomiędzy Władysławem Łokietkiem a Pełką był okres od marca do sierpnia 1289 r., kiedy książę przebywał w Krakowie. Nie można oczywiście całkowicie wykluczyć innych możliwości, np. połowy 1291 r., ale osobiście sędzę, że nastąpiło to w 1289 r., gdy książę miał jeszcze poparcie krakowskiej hierarchii kościelnej, do której należał również Pełka z racji pełnionej godności prepozyta kolegiaty św. Floriana. Przyjęcie tej hipotezy, przesuwającej o 2 lata - od daty pierwszego źródłowego potwierdzenia - objęcie przez Pełkę kanclerstwa kujawskiego, usprawiedliwia fakt stosunkowo późnego odnotowania obecności innych kanclerzy Władysława Łokietka. A wiadomo przecież o kontynuowaniu po śmierci Leszka Czarnego pracy w kancelarii sieradzkiej przez Michała, chociaż w źródłach pojawił się on przy nowym władcy dopiero w maju 1291 r., a więc prawie równocześnie z Pełką. Niedługo potem spotykamy, określonego jako kanclerza dworu, a w rzeczywistości zapewne kanclerza sandomierskiego, Pakosiława, który świadczył 12 kwietnia 1292 r.³⁶ Oznacza to, iż Łokietek - wraz z rozszerzaniem swego władztwa - powoływał oddzielnych kanclerzy dla każdej ze składowych części państwa.

Pełka, wywodzący się z rycerstwa sandomierskiego oraz jako przedstawiciel duchowieństwa krakowskiego, spełniał w okresie 1289-1292 w Sandomierskiem ważną rolę łącznika Władysława Łokietka z jego zwolennikami w Małopolsce, a przede wszystkim w zajętej przez Czechów ziemi krakowskiej. 20 grudnia 1290 r. w Sandomierzu znajdowali się sędzia krakowski Wawrzyniec i kasztelan wojnicki Klemens; ten drugi towarzyszył księciu również 12 kwietnia 1292 r. wraz z kasztelanem krakowskim Żegotą, ostoją stronnictwa popierającego wcześniej kandydaturę Przemysła II³⁷. W 1291 r.

³⁵ KKK, t. I, nr 94, 95; por. m. in. J. Wyrozumski, Paweł z Przemankowa, PSB 1980, t. XXV, s. 393.

³⁶ KDM, t. I, nr 120; por. Balzer, op. cit., s. 402, 406; Malczyski, op. cit., s. 136, 152.

³⁷ KDM, t. I, nr 119, 120; por. J. Bieniak, Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia

w Lelowie przebywał wojewoda krakowski Świętopełk, a pierwsze znane wystąpienie Pełki z 24 września tego roku łączy się z nadaniem Łokietka dla Boksy, syna Imrama z Witowa, b. wojskiego krakowskiego, co nastąpiło w obecności najwyższych urzędników sandomierskich z wojewodą Ottonem i kasztelanem Mikołajem na czele oraz wspomnianych wyżej dygnitarzy krakowskich: kasztelana Żegoty i wojewody Świętopełka³⁸. Wykonywanie przez kanclerza kujawskiego czynności wykraczających poza jego kompetencje zarówno terytorialne, jak i przedmiotowe, należy chyba tłumaczyć brakiem jeszcze w tym czasie kanclerza sandomierskiego, a przede wszystkim zaangażowaniem Pełki w sprawy polityki krakowskiej Władysława Łokietka. Również następny zapis źródłowy w odniesieniu do Pełki związany jest z akcją księcia w ziemi krakowskiej, którą przedsięwzięto w czerwcu 1292 r., a obecność kanclerza kujawskiego odnotowano wówczas pod Miechowem, gdzie zapadły decyzje w sprawie prawa biskupa płockiego do wzniesienia warowni w jego wsi Opoki na Kujawach³⁹.

W końcu sierpnia 1292 r. wyruszyła wyprawa Wacława II na Sieradz, który opanowano 28 września⁴⁰. Z wystawionych 13 października dokumentów dowiadujemy się, iż Władysław Łokietek uznał się lennikiem czeskim oraz zrzekł się pretensji do księstw krakowskiego i sandomierskiego. Książę zobowiązał się również, że w ciągu 2 tygodni wyda mieszkańcom Brzeźnicy w Sieradzkim polecenie złożenia na ręce kanclerza tej dzielnicy - Michała, natomiast mieszczanom Brzeźnicy Kujawskiego wobec landmistrza pruskiego Meinharda, przysięgi poręczającej dotrzymanie książęcych zobowiązań lennych pod rygorem utraty księstw sieradzkiego i kujawskiego oraz klątwy ze strony arcybiskupa gnieźnieńskiego. Nie znamy niestety przyczyn pominięcia wówczas osoby kanclerza kujawskiego, chociaż

państwowego w latach 1300-1306, Toruń 1969, s. 211. Żegota wraz z wojewodą krakowskim Piotrem występują na dokumencie Łokietka z 1289 r. - KDW, nr 580.

³⁸ KDP, t. I, nr 78; ZDM, nr 2528. O roli tych osób za panowania Leszka Czarnego zob. P. K. Wojciechowski, Ugrupowania polityczne w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1280-1286, "Przegląd Historyczny" 1979, t. LXX, s. 61-63, 72.

³⁹ DKM, nr 22, s. 166. "Datum in dominio Cracouiensi ante Mye-chow per manum domini Fulconis cancellarij Cujaiuensi".

⁴⁰ Włodarski, Polska i Czechy..., s. 129-131; J. Szymczak, Ziemie łączyska i sieradzka terenem działań wojennych w XII i XIII wieku, RE 1975, t. XX (XXIII), s. 220-221.

nie musiały one wynikać z żadnych racji politycznych, a mogły być spowodowane czynnikami osobistymi, np. wiekiem czy niemożnością udania się na Kujawy⁴¹.

Utrata Sandomierskiego zmniejszyła do dwóch liczbę kanclerzy będących do dyspozycji Władysława Łokietka, tzn. sieradzkiego Michała i kujawskiego Pełki. Kanclerz sandomierski, Pakosław, przeszedł na służbę do Wacława II i w ostatnich dniach grudnia 1293 r. pełnił urząd kanclerza krakowskiego⁴². Jeśli chodzi o Michała to należy odnotować jego udział w bardzo ważnym spotkaniu Przemysła II, Władysława Łokietka i Kazimierza II, które odbyło się w styczniu 1293 r. w Kaliszu. Z treści porozumienia z arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką wynika, że nie zrezygnowali oni - chodzi przede wszystkim o dwóch pierwszych - ze zdobycia księstwa krakowskiego⁴³. Natomiast Pełka wyruszył z Łokietkiem w podróż na Kujawy, gdzie spotykamy ich 20 sierpnia 1293 r. Tę datę nosi wystawiony w obecności kanclerza kujawskiego dokument dla cystersów w Łądzie i zapewne wówczas sporządzony został przez niego także inny dokument, zawierający zwolnienie od jurysdykcji kasztelana kruszwickiego dla 3 wsi klasztoru kanoników regularnych lateraneńskich w Trzemesznie⁴⁴. Pełka był również świadkiem zezwolenia książęcego z 22 lutego 1294 r. na budowę szpitala św. Ducha pod Brześciem Kujawskim i uposażenia go gruntami⁴⁵. Wszystkie te dokumenty wystawione były w Brześciu Kujawskim, gdzie Pełka przebywał zapewne od końca 1292 r. i wykonywał swoje czynności związane z pełnionym urzędem, zgodnie z przynależnym do tego urzędu określnikiem terytorialnym i zakresem przedmiotowym

⁴¹ Böhmens Herrschaft in Polen, bearb. J. F i e d l e r, [Wien 1855], nr 4, s. 16-22; nr 5, s. 26-27. Rolę Brzeźnicy w tym czasie omawia A. O l c z a k, Geneza miasta Brzeźnicy, RŁ 1961, t. IV(VII), s. 123.

⁴² Zob. KKK, t. I, nr 98. Co do daty tego dokumentu zob. K. J a s i ń s k i, Uwagi nad kancelarią Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego, "Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu" 1953, t. XIX, s. 72-73.

⁴³ ZDM, nr 886; por. K. J a s i ń s k i, Rola polityczna możnowładztwa wielkopolskiego w latach 1284-1314, "Roczniki Historyczne" 1963, R. XXIX, s. 227-229.

⁴⁴ KDW, nr 707: "Fulcone cancellario Cuyaviensi..."; ibidem, nr 708: "Fulcone cancellario Cuyaviensi...".

⁴⁵ KDP, t. II, nr 149.

spraw. Trudno natomiast cokolwiek powiedzieć o jego związkach z Krakowem, gdyż nie wiemy nawet czy był nadal prepozytem kolegiaty św. Floriana na Kleparzu. Niejasny jest też udział kanclerzy kujawskich w beneficjach kościoła katedralnego św. Michała na zamku krakowskim, których obsada - zdaniem Długosza - od dawna należała do biskupów włocławskich⁴⁶.

Najbliższe wydarzenia spowodowały poważne zmiany nie tylko na mapie politycznej Polski środkowej, ale także przesunięcia na urządach kanclerskich u Władysława Łokietka. W czasie pogoni za wycofującym się oddziałem litewskim, który pod wodzą księcia Witenesa spustoszył okolice Łęczycy i spalił kolegiatę w pobliskim Tumie, 10 czerwca 1294 r. zginął książę łęczycki Kazimierz II⁴⁷. Jego księstwo odziedziczył Władysław Łokietek, skupiając w ten sposób pod swoimi rządami Kujawy brzeskie, Sieradzkie i Łęczyckie. Wraz z objęciem władzy w tym ostatnim księstwie do służby u Łokietka powrócił jego dawny współpracownik z okresu niedziaku, tj. Jan, który był dotąd kanclerzem łęczyckim u Kazimierza II. W nowej sytuacji nie pozostał on jednak na swym dawnym stanowisku, gdyż 24 sierpnia 1295 r. w Brześciu Kujawskim wystąpił z tytułem kanclerza kujawskiego⁴⁸. W 2 tygodnie później Jan pojawił się powtórnie, obok podkanclerzego kujawskiego Rudgera⁴⁹ i innych świadków z tej ziemi, co świadczy, że zajął on dotychczasowe miejsce Pełki. Nie zmienił natomiast swojego urzędu Michał, który zarówno 29 maja i 9 sierpnia 1295 r. w Sieradzu, jak i na 2 innych dokumentach, bez daty dziennej, ale z tego samego roku, wystawionych w Brzeźnicy, wymieniony został jako kanclerz sieradzki⁵⁰. Pełną obsadę stanowisk kanclerskich w państwie Władysława Łokietka po tych przesunięciach przedstawia dokument z 21-26 maja 1296 r. W Sieradzu byli wówczas Michał, kanclerz sieradzki, Jan, kanclerz kujawski oraz - po dłuższej nieobecności w źródłach - Pełka, jako kanclerz łęczycki⁵¹.

⁴⁶ Długosz, Liber..., t. I, s. 532; por. Mitkowski, op. cit., s. 77.

⁴⁷ Zob. Szymczak, Ziemie..., s. 223.

⁴⁸ Wiadomości do dziejów polskich z Archiwum Prowincji Śląskiej, wyd. A. Mosbach, Wrocław 1860, s. 34.

⁴⁹ KDP, t. II, nr 158; zob. też KDW, nr 758.

⁵⁰ KDP, t. II, nr 153, 154, 156, 157.

⁵¹ J. Mitkowski, Początki klasztoru cystersów w Sule-

Jakkolwiek informacje o tej rotacji pochodzą z okresu późniejszego, wiązać ją można z przyłączeniem Łęczyckiego do władztwa Łokietka, co nastąpiło w czerwcu 1294 r. Nie znamy również przyczyn, które ją spowodowały, ale sądzić wolno, iż awans spotkał starego współpracownika księcia, czyli Jana. Wnioskując z kolejności wymienienia kanclerzy na dokumencie z końca maja 1296 r., nie mającej żadnego związku z tytułaturą księcia występującą na dyplomach i pieczęciach⁵², pierwszeństwo należało się nadal urzędnikowi sieradzkiemu, który w ostatnim czasie wykazywał rzeczywście największą aktywność, ale wystąpił wówczas po raz ostatni. Jego dotychczasowa działalność była zgodna pod względem przedmiotowym z określnikiem terytorialnym urzędu, a wszystkie dokumenty wystawione były w Sieradzkim, głównie w stolicy księstwa lub Brzeźnicy, leżącej w pobliżu Pajęczna, gdzie Michał był proboszczem.

Jeśli po częstotliwości występowania poszczególnych kanclerzy u boku władcy i to na podstawie fragmentarycznie zachowanego materiału dyplomatycznego wolno oceniać ich zaangażowanie w pracy oraz zajmowaną pozycję to odtąd pierwsze miejsce przypadło Janowi. To on w końcu grudnia 1295 r. uczestniczył w ważnych rokowaniach z mieszczanami Lubeki, które odbywały się w Unieście. Kanclerz kujawski prowadził kancelarię również po objęciu władzy przez Władysława Łokietka nad Wielkopolską, po tragicznej śmierci - 8 lutego 1296 r. - Przemysła II. Właśnie Jan - przekraczając swoje kompetencje przedmiotowe w sensie terytorialnym - towarzyszył księciu w objeździe tej dzielnicy, która miała własną kancelarię. Był on w 1296 r. w Kościanie (6 czerwca) oraz Pызdrach (6 października), a także w Kaliszu 22 lutego 1297 r.⁵³ W kilka dni później, bo 28 lutego, w Brzeźnicy wystąpił jednak po raz

już. Studia nad dokumentami, fundacją i rozwojem uposażenia do końca XIII wieku, Poznań 1949, nr 21: "domino Mychaele cancellario Syradiensi, domino Iohanne cancellario Cuyauliensi, domino Fulkone cancellario Lancyciensi...", por. ibidem, nr 20; "domino Mychaele cancellario Syradiensi, domino Johanne cancellario Cuyauliensi...".

⁵² B i e l i Ń s k a, Kancelaria Władysława Łokietka..., s. 27-28; K. M a l e c z y Ń s k i, Kilkanaście dokumentów Władysława Łokietka z lat 1296-1329, Sżr. 1961, R. VI, s. 130-131; B i e n i s k a, Wielkopolska..., s. 87.

⁵³ KDW, nr 748, 749, 753, 761.

ostatni na swym urzędzie, który - po jego odejściu na probostwo płockie - nie został już obsadzony⁵⁴.

Jednocześnie, po dość długiej nieobecności, pojawił się 28 lutego 1297 r. w Brzeźnicy z tytułem kanclerza sieradzkiego Pełka, a jego poprzedni urząd, kanclerstwo łączyckie, pozostał nieobsadzony. Przejęcie kanclerstwa sieradzkiego nastąpiło pomiędzy majem 1296 r. a lutym 1297 r. Władysław Łokietek spędził większość tego czasu w Wielkopolsce, a poświadczony jego pobyt w księstwach dziedzicznych mamy jedynie z listopada 1296 r. w Sieradzu oraz z lutego następnego roku w Brzeźnicy i chyba tylko wówczas mogło dojść do nominacji. Opowiadałbym się za pierwszą z tych możliwości, jako że książę po śmierci Michała przygotowywał redukcję urzędów kanclerskich, o czym świadczy odejście Jana. Ponadto są podstawy, aby sądzić, że w lutym 1297 r. Pełka był już zasiadający na swoim nowym stanowisku, skoro miał już czas za dbać o sprawy uposażenia kanclerstwa, które stanowiło m.in. probostwo w Pajęcznie. W księdze grodzkiej wieluńskiej pod datą 3 grudnia 1614 r. oblatowany został dokument, w którym "ego Fulco cancellarius Siradiensis et plebanus de Paieczno villam meam propriam Będkow, ad ecclesiam de Paieczno spectantem Stanislawo filio Vogeonis locari iure Theutonico [...] Datum in Brzeznica anno Domini M. CC. LXXVII indictione decima"⁵⁵. Data jest oczywiście nieprawdziwa, gdyż Pełka używał tytułu kanclerza sieradzkiego w latach 1297-1299, toteż nasuwa się od razu potrzeba jej rewizji i poprawienia na rok 1297. Błąd mógł powstać podczas oblatowania dokumentu, a przedstawioną wyżej propozycję daty rocznej popiera fakt, iż indykcja X przypadała właśnie w 1297 r. Zauważyć ponadto należy, że w tymże roku Pełka rzeczywiście znajdował się w Brzeźnicy 28 lutego i wtedy to zapewne wystawiony został omawiany dokument⁵⁶.

Rozpoczęcie przez Pełkę działalności na nowym urzędzie od

⁵⁴ KKK, t. I, nr 102, 103; por. B i e l i Ń s k a, Kancelaria Władysława Łokietka..., s. 37, 38, 59.

⁵⁵ Zbiór dokumentów zakonu OO. Paulinów w Polsce. Materiały do zesz. II, opr. J. F i j a ł e k (rkps w Archiwum OO. Paulinów w Częstochowie, nie paginowany).

⁵⁶ Por. KKK, t. I, nr 102, 103; zob. S z y m c z a k, Pełka..., s. 578.

spraw związanych z jego uposażeniem każe zatrzymać się nad tą kwestią. W końcu XIII w. probostwo pajęczańskie obsadzali kanclerze sieradzcy; w czasach Władysława Łokietka - oprócz Pełki - trzymał je jeszcze Michał⁵⁷, który w 1295 r. otrzymał od księcia pozwolenie na lokowanie na prawie niemieckim wsi Siedlec i Wistki⁵⁸. Do pierwotnego uposażenia kancelarii z czasów Leszka Czarnego zalicza się ponadto Brzeźnicę Starą, Dubidze, Dworszowice Kościelne i Kruplin, co wraz z lokowanymi w latach 1295-1297 osadami Siedlec, Wistka i Będków daje nam w przybliżeniu obraz stanu posiadania kanclerza Pełki⁵⁹. 3 miesiące od mianowania na kanclerstwo sieradzkie (tj. od listopada 1296 r.) zapewne wystarczyły Pełce na urządzenie własnych spraw, gdyż w następnym okresie bardzo często widzimy go u boku Władysława Łokietka. Był z nim w 1297 r. w Kaliszu (8 maja), Łęczycy (21 września) i Sieradzu (18 listopada)⁶⁰. Jakkolwiek Pełka tytułowany był tylko kanclerzem sieradzkim, wykonywał czynności związane ze swoim urzędem na obszarze szerszym niż Sieradzkie. Spośród 3 dokumentów wystawionych w Łęczycy w jego obecności w okresie od września 1297 r. do lipca 1299 r. jeden dotyczył mieszczanina łęczyckiego Pielgrzyma, a pozostałe odnosiły się do zamiany dóbr na Kujawach pomiędzy arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem a Piotrem Sułkowicem, które ten scedował później jako posag siostry na rzecz Jana, sędzica kujawskiego⁶¹. Jest rzeczą interesującą, iż Pełka awansował na jedyne na obszarze Łęczyckiego, Sieradzkiego i Kujaw brzeskich kanclerza w okresie szczególnie ważnym dla dalszych losów władztwa Władysława Łokietka. Udział Pełki w pertraktacjach z Muska-

⁵⁷ KDP, t. II, nr 153, 154.

⁵⁸ Ibidem; por. S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski, Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku, cz. II, Łódź 1970, s. 89; S. Zajączkowski, Sprawa pierwszego zapisu (w świetle badań nad osadnictwem dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej), RŁ 1963, t. VII (X), s. 130-131; F. Sikora, Ze studiów nad dokumentami i kancelarią Leszka Czarnego, "Studia Historyczne" 1978, R. XXI, s. 22.

⁵⁹ Por. Długosz, Liber..., t. I, s. 501-504.

⁶⁰ KDW, nr 763, 2036: "datum per manus magistri Fulconis Cancellarii nostre Siradiensis..."; Bielińska, Kancelarie i dokumenty..., nr 15, s. 352.

⁶¹ Bielińska, Kancelarie i dokumenty..., nr 15, s. 352; KDW, nr 814, 815.

tą, zakończonych ze strony biskupa krakowskiego obietnicą udzielenia poparcia księciu w jego staraniach o odzyskanie Krakowa, potwierdza zredagowanie przezeń w Brzeźnicy 28 lutego 1297 r. dwóch aktów przyznających biskupowi i kapitule krakowskiej prawa lokacji wsi lub miasta w ich kluczu majątkowym, zw. Piątkowisko, na terenie opola chropkiego⁶². Drugim ważnym wydarzeniem był układ w Sieradzu 18 listopada 1297 r. Władysław Łokietek, zagrożony przez Henryka, księcia głogowskiego, który rościł sobie pretensje do spuścizny po Przemysławie II, musiał pójść na ustępstwa wobec króla czeskiego Wacława II i zrezygnował na jego rzecz ze swoich praw do ziem krakowskiej i sandomierskiej. Wyrazem zaufania, jakim cieszył się kanclerz sieradzki u swego władcy, było powierzenie mu misji wręczenia dokumentów królowi czeskiemu⁶³. Przy tej okazji dowiadujemy się, że Pełka miał ukończone studia wyższe, jakkolwiek nie wiemy, na którym z ówczesnie działających uniwersytetów uzyskał stopień magistra. Wydaje się natomiast, że zdobył go dużo wcześniej niż to wynika z zapisu źródła, jeszcze przed sięgnięciem po prepozyturę kolegiaty św. Floriana, a wymienienie go dopiero teraz miało na celu podniesienie prestiżu osoby reprezentującej księcia w rokowaniach z królem czeskim.

Likwidacja urzędów kanclerzy łączyckich i kujawskich łączyła się zapewne z przejściem do własnej dyspozycji przez Łokietka kancelarii wielkopolskiej Przemysławia II. Jakkolwiek nowemu władcy podczas obejmowania rządów w Wielkopolsce towarzyszył jeszcze kanclerz kujawski Jan, to już 1 stycznia 1297 r. w Pyzdrach wystąpił kanclerz wielkopolski Andrzej, który 18 stycznia tego roku w Kaliszu znajdował się przy Łokietku⁶⁴. Wkrótce przeszedł on jednak na biskupstwo poznańskie (pomiędzy 17 lipca a 20 grudnia 1297 r.)⁶⁵, a kanclerstwo wielkopolskie nie zostało obsadzone, nie

⁶² KKK, t. I, nr 102, 103; por. S. Z a j a c z k o w s k i, Opole chropkie. Przyczynek do genezy dawnych dóbr pabianickich kapituły krakowskiej, RŁ 1961, t. V (VIII), s. 144-145; i d e m, Opole chropkie i początki Pabianic, [w:] Dzieje Pabianic, red. G. M i s s a l o w a, Łódź 1968, s. 20-21.

⁶³ Zob. przyp. 60. Por. też B i e l i Ń s k a, Kancelaria Władysława Łokietka..., s. 41; O. B a l z e r, Królestwo polskie, 1295-1370, t. I, Lwów 1919, s. 359-360.

⁶⁴ KDW, nr 759, 760; por. M a l e c z y Ń s k i, B i e l i Ń s k a, G ą s i o r o w s k i, op. cit., s. 154, 156-157.

⁶⁵ W. K a r a s i e w i c z, Działalność polityczna Andrzeja

licząc problematycznego powrotu dawnego kanclerza sandomierskiego, Pakosława, na to stanowisko na przełomie 1298 i 1299 r.⁶⁶

Podczas podróży Władysława Łokietka na Pomorze Gdańskie dała znać o sobie kancelaria pomorska, której personel pojawił się przy księciu 30 kwietnia 1299 r.; byli to m. in. kanclerz Piotr Święca i podkanclerzy Czesław⁶⁷. Wraz z rozszerzaniem granic władztwa Łokietka zwiększał się aparat kancelaryjny, będący do jego dyspozycji, toteż nie dziwi likwidacja urzędów kanclerskich w jego ziemiach dziedzicznych i pozostawienie dla nich tylko 1 stanowiska w omawianym okresie. Zadecydował o tym wzgląd praktyczny, gdyż funkcjonowanie oddzielnych kanclerzy w poszczególnych dzielnicach - a tych w latach 1296-1300 było już 5 - nie sprzyjało prawidłowemu ich działaniu i centralizacji władzy. Nie mniej istotne były względy natury politycznej. Łokietek musiał liczyć się z dążeniami Wielkopolan i Pomorzan do zarządzania nie tylko tymi dzielnicami, a te aspiracje wyraził jeszcze w styczniu 1297 r. Andrzej "cancellarius tocius Poloniae"⁶⁸. Jeszcze wyraźniej określili to jeden z punktów ugody kościańskiej z 24 czerwca 1298 r. pomiędzy duchowieństwem poznańskim, na czele z biskupem Andrzejem Zarębą, a pretendentem do panowania w Wielkopolsce i na Pomorzu, księciem głogowskim Henrykiem. Księżę przyrzekł, że kancelaria "regni" będzie obsadzana wyłącznie przez członków kapituły poznańskiej⁶⁹, co świadczy, iż dotychczasowy władca nie spełnił oczekiwań w tym zakresie. Jest bowiem faktem, że - jak stwierdził K. Jasiński - najwybitniejsi przedstawiciele kancelarii dworskiej księcia Władysława z lat 1296-1300 zatrudnieni byli w niej jeszcze przed objęciem przez niego rządów w Wielkopols-

Zaręby w okresie jednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII/XIV wieku, Poznań 1961, s. 7; J a s i ń s k i, Rola polityczna..., s. 240.

⁶⁶ Hipotezy w tej sprawie przedstawił J a s i ń s k i, Uwagi..., s. 73-76; M a l e c z y ń s k i, Bielińska, Gąsiorowski, op. cit., s. 157.

⁶⁷ Pommerellisches Urkundenbuch, nr 573, 574, 575; por. J a s i ń s k i, Uwagi nad kancelarią..., s. 77; M a l e c z y ń s k i, Bielińska, Gąsiorowski, op. cit., s. 158; J. G r y g i e l, Piotr z Nowego h. Pobędzie, PSB 1981, t. XXVI, s. 411-412.

⁶⁸ KDW, nr 760.

⁶⁹ Ibidem, nr 787.

ce i na Pomorzu⁷⁰. Można to odnieść zarówno do kanclerza kujawskiego Jana, jak i Pełki, którego pozycji nie zmieniły w zasadniczym stopniu epizody wielkopolskiej i pomorskiej kancelarii, ograniczonych w swej działalności jedynie do obrębu dzielnic zgodnie z określnikiem terytorialnym urzędów.

Przestrzeżenie zakresu kompetencji terytorialnych jest widoczne również w odniesieniu do Pełki. 16 marca 1298 r. towarzyszył on księciu w Sieradzu, gdzie spotykamy ich ponownie w końcu listopada tego roku⁷¹. Jakkolwiek kanclerz sieradzki skoncentrował swoją działalność na obszarze Polski środkowej, to jednak pozostał on nadal faktycznie jedynym działającym przez cały czas kanclerzem dworskim Władysława Łokietka, którym posługiwał się on w sprawach rangi najwyższej. Jest bowiem faktem, iż Pełka będąc - jedyny zresztą raz poświadczony źródłowo - poza granicami dziedzicznych ziem swego księcia, tj. w Kaliszu, prowadził pertraktacje z kupcami miasta Lubeki, którzy otrzymali wówczas przywilej handlowy i gwarancję opieki książęcej⁷². Nie naruszało to w niczym uprawnień kancelarii wielkopolskiej, chociaż świadczy o preferowaniu osoby Pełki w realizowaniu ważnych spraw politycznych. W obliczu narastającej w Wielkopolsce opozycji wobec rządów Łokietka, usiłował on nawiązać szersze kontakty polityczne i powrócił do koncepcji uzyskania pomocy od potężnego miasta Lubeki, którego mieszkańców wziął pod swoją opiekę już dawniej, bo w grudniu 1295 r.⁷³

Układ w Kościanie i późniejsza działalność dawnego kanclerza, a wówczas już biskupa poznańskiego Andrzeja Zaręby, miała na celu usunięcie z Wielkopolski i Pomorza Władysława Łokietka i wprowadzenie na jego miejsce Henryka, księcia głogowskiego. Jednakże z pretensjami do spadku po Przemyśle II wystąpił również

⁷⁰ J a s i ń s k i, Rola polityczna..., s. 240; por. też B i e n i a k, Wielkopolska..., s. 124.

⁷¹ KDP, t. III, nr 70; M i t k o w s k i, Początki klasztoru..., nr 22.

⁷² KDW, nr 793: "per manus domini Fulkonis capellani nostri et cancellarii Siradiensis..."; por. B i e l i ń s k a, Kancelaria Władysława Łokietka..., s. 41.

⁷³ KDW, nr 758. Co do daty tego dokumentu zob. Chronologia polska, red. B. W ł o d a r s k i, Warszawa 1957, s. 64-65; B i e l i ń s k a, Kancelaria Władysława Łokietka..., s. 33, 36.

król czeski Wacław II. Łokietek potrzebował znów poparcia Wielkopolan, w związku z czym obserwujemy liczne nadania na ich rzecz, a w 2 połowie lipca 1299 r. doszło też pod Łęczycą do spotkania z arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką, w którym uczestniczył również Pełka⁷⁴. Kanclerz sieradzki zaangażowany był - być może - jeszcze w inne zabiegi swego księcia, mające wspomóc go w walce z Czechami, jak np. kolejne odwołanie się do mieszczan lubeckich z prośbą o pomoc pieniężną⁷⁵.

Pobył Pełki 19 lipca 1299 r. w Łęczycy jest ostatnim źródłowym potwierdzeniem jego obecności przy Władysławie Łokietku jako kanclerza i zarazem ostatnią informacją o nim samym. Książę wyruszył wkrótce do Wielkopolski, gdzie 23 sierpnia w Klęce zobowiązał się złożyć Wacławowi II hołd ze wszystkich swoich ziem, a następnie powrócił do Łęczycy, gdzie bawił 1 grudnia. U jego boku znajdowali się wtedy podkanclerze: znany nam już Czesław pomorski i występujący po raz pierwszy, nieokreślony terytorialnie, magister Henryk, który za wierną służbę otrzymał od księcia wieś Wichrów k. Łęczycy⁷⁶. Nazwany on został wówczas kapelanem Łokietka i jest to pierwszy, bardzo wąty zresztą, ślad sugerujący zastąpienie w tej roli Pełki, który pełnił ją poprzednio; sądzę bowiem, iż w obu tych przypadkach nie były to określenia grzecznościowe, jak to przyjmuje literatura⁷⁷. Również pojawienie się nowego urzędnika kancelaryjnego w randze podkanclerzego łączyć należy z zakończeniem kariery przez Pełkę, gdyż tylko jego mógł zastąpić Henryk, bo Rudger kujawski piastował nadal swój urząd⁷⁸. Jest też rzeczą interesującą, iż we wrześniu 1299 r. przebywał w Uniejowie Wilk, dziekan katedry św. Floria-

⁷⁴ KDW, nr 814, 815: "Phulkone cancellario Syradiensi..."; por. B i e n i a k, Wielkopolska..., s. 125-131.

⁷⁵ KDW, nr 716.

⁷⁶ KDP, t. II, nr 171.

⁷⁷ Zob. przyp. 72. Por. S. K u r a ś, Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV-XV wieku, Wrocław 1971, s. 64-65; F. S i k o r a, Ze studiów nad średniowiecznymi kancelariami polskimi, "Studia Historyczne" 1973, t. XVI, z. 1, s. 14.

⁷⁸ Hipotezy w sprawie terytorialności urzędu Henryka przedstawił m. in. J a s i ń s k i (Uwagi nad kancelarią..., s. 76-77), który opowiada się za podkanclerstwem kujawskim, a możliwość łęczyckiego przyjmuje B i e l i ń s k a (Dyplomatyka wieków średnich..., s. 158). Należy podkreślić, iż przy tendencji Łokietka do

na pod Krakowem⁷⁹, z którą był związany Pełka. W związku z tym wizytę tę można interpretować jako podróż w celu oddania ostatecznej posługi b. prepozytowi kolegiaty. Nie spotykamy bowiem Pełki wśród osób, które udały się na emigrację po przegranej Łokietka, jak w przypadku Rudgera, przebywającego u Leszka inowrocławskiego czy Jaśka, pisarza z kancelarii książęcej, posługującego w 1304 r. od swego pana na dwór Siemowita dobrzyńskiego⁸⁰. Sądzić więc należy, iż Pełka nie doczekał już nałożenia interdyktu przez biskupa Andrzeja Zarębę w grudniu 1299 r. i przywołania przez Wielkopolan na tron Wacława II, który w listopadzie 1300 r. przyjął w Gnieźnie z rąk arcybiskupa gnieźnieńskiego, Jakuba Świniki, koronę królewską⁸¹.

Instytut Historii
Zakład Historii Polski Średniowiecznej

Jan Szymczak

PEŁKA, CHANCELIER DE WŁADYSŁAW ŁOKIETEK
(ENVIRON 1289-1299)

L'un des plus proches collaborateurs de Władysław Łokietek, dans la dernière décennie du XIIIe siècle, était son chancelier, Pełka. Il naquit dans la famille d'un chevalier, probablement dans la région de Sandomierz (Petite-Pologne). Avant de commencer ses activités auprès du prince, il était préposé de la collégiale S. Florian à Kleparz, faubourg de Cracovie. C'était une personne instruite. Il obtint sa licence à l'une des universités fonctionnant contemporanément en Europe. Quand Władysław Łokietek fut devenu maître des terres de Cracovie et de Sandomierz en 1289, il devint son chancelier en Cujavie, et, en 1294, après l'annexion de la principauté de Łęczyca sa translation au poste de chancelier dans cette région eut lieu. Depuis novembre 1296, il était chancelier de Sieradz, et jusqu'à 1299 chancelier unique du prince, qui régnait encore en Grande-Pologne et en Poméranie de Gdańsk. Devenant chancelier de Sieradz il obtint aussi la

likwidowania urzędów kancelaryjnych, powołanie Henryka musiało wynikać z istotnych przyczyn, za jakie można uważać chorobę lub śmierć Pełki.

⁷⁹ KDW, nr 823.

⁸⁰ Por. m. in. S. M. S z a c h e r s k a, Kancelaria Siemowita księcia dobrzyńskiego, SŹr. 1966, R. XI, s. 86, 109; B i e n i a k, Wielkopolska..., s. 31, 57, 59, 99.

⁸¹ Por. B i e n i a k, Wielkopolska..., s. 131-134.

charge du curé à Pajęczno. Les revenus qu'il en tirait constituaient, avec ceux, provenant de quelques autres villages, les appointements de sa charge. A côté de ses activités dans la cure, où le travail consistait en rédaction des documents, il s'occupait de l'action politique en collaborateur de confiance du prince. En février 1297, il participait aux pourparlers avec l'évêque de Cracovie, Muskata, et en novembre de la même année, avec le roi tchèque, Vaclav II. En septembre 1298, il servait d'intermédiaire dans les pourparlers avec les citoyens de Lübeck concernant l'aide financière à Łokietek, et en juillet 1299, il prit part à la rencontre avec l'archevêque de Gniezno, Jakub Świnka. C'était sa dernière apparition dans les sources. Certes, il mourut sous peu.